

Faust Ripoll Domènech. *Josep Maria de Casacuberta. La construcció de la nació catalana*. Catarroja: Afers, 2017, 298 pp.

MIREIA SOPENA
Universitat de Barcelona
mireiasopena@ub.edu

DOI: <https://doi.org/10.31009/anuaritricat.2019.i9.09>

Data de recepció: 18 de juny de 2019

La causa motora de les monografies sobre el sector editorial ha suscitat debats entre els historiadors. Mentre que alguns han defensat que els segells menys productius no s'haurien d'abordar en estudis de cas amb la pregonesa d'aquells que han marcat tendències, d'altres repliquen que la primera posició dels editors més influents no es pot entendre sense l'evolució dels més modestos, que des de la seva posició sovint conceben estratègies innovadores que d'altres acaben emulant. En el judici dels qui asseveren que les empreses petites no han de ser homologades amb les més grans, subjeu la convicció que ha estat l'existència d'arxius personals de valor dubtós la que ha guiat preferentment la recerca, i no pas la categoria literària i comercial dels catàlegs. Si bé podem subscriure l'observació crítica sobre la primesa d'alguns fons, diríem que s'imposa considerar les iniciatives editorials tant pel buit que van omplir en actiu com per l'ascendent sobre altres editors amb més èxit. En aquest sentit, la significació cultural de la Barcino no sols depassa els comptes d'explotació i el ressò mediàtic, sinó que, per l'exigència, l'ambició comercial i l'abast territorial, està fora de discussió.

Cal reconèixer d'entrada que el principal encert de l'autor de *Josep Maria de Casacuberta. La construcció de la nació catalana* ha estat la identificació del tema: una empresa editora que emergeix als anys vint, en un context d'efervescència cultural, per ocupar una quota de mercat ben delimitada. El llibre, doncs, no és exclusivament una biografia del «senyor Casacuberta», com es podria inferir del títol, sinó la història de l'editorial des de la gènesi fins als anys setanta, que Faust Ripoll Domènech ha trenat sobretot a partir dels documents custodiats per la família. En la definició del projecte tingueren un paper nuclear el pare del fundador i dos catalanistes de pedra picada, el doctor Josep M. Girona i mossèn Josep Vives i Gatell, que hi van invertir un capital suficient, si bé en desconeixem la xifra exacta perquè ni sembla que en l'arxiu, integrat sobretot per correspondència, se'n conservin dades ni l'autor ha accedit a fonts complementàries. La suma té un interès més econòmic que literari o sociològic perquè en el decurs de l'obra Ripoll Domènech raona de manera concloent que la Barcino fou sobretot una empresa unipersonal, en què l'editor preservà tothora la seva independència.

Amb una mirada epidèrmica del panorama polític i cultural, Ripoll Domènech arrodoneix la semblança de Casacuberta que Albert Manent, Joaquim Molas o Josep Massot i Muntaner ens n'havien llegat. En pocs editors com en ell l'itinerari personal, vinculat en aquest cas a l'acadèmia i a l'associacionisme lingüístic, prefigura un catàleg que es defineix pel rigor en l'edició i per l'afany d'estendre la presència del llibre català en sectors en què era

testimonial, que és tant com dir nul. D'orígens materns castellanoparlants, Josep M. de Casacuberta (1897-1985) descobrí la llengua catalana de jovenet, pels seus preceptors, i estudià les carreres de dret i lletres en l'època de la Mancomunitat. Des de la Universitat de Barcelona trobà sortida fent d'auxiliar d'algunes assignatures i de lector de castellà a Montpeller i Zuric, abans d'introduir-se a les oficines de l'Institut d'Estudis Catalans com a responsable de toponímia i onomàstica. Compromès amb la llengua i el país, va pertànyer a l'Associació Catalana d'Estudiants i a la Societat d'Estudis Militars, de l'òrbita d'Acció Catalana, i compaginà la seva vocació divulgadora i l'activisme polític col·laborant poc o molt amb dues entitats de caràcter «separatista», Nostra Parla i Palestra.

En els inicis l'editor estintolà el programa en Ramon d'Abadal, Josep M. Batista i Roca, Josep M. Capdevila, Pompeu Fabra, Ferran Martorell, Miquel d'Esplugues, Lluís Nicolau d'Olwer i Ferran Valls i Taberner. Amb el primer títol presentat pels Nostres Clàssics el 1924, *Lo somni* de Bernat Metge, Casacuberta reivindicà un autor del Renaixement amb influència política, alhora que —i aquest era un punt cardinal per als noucentistes— recuperà un model lingüístic. Podem conjecturar que, amb la modernització de l'ortografia i no del lèxic d'ENC, la Barcino es proposà de reprendre una tradició literària rica i divulgar la llengua genuïna de les obres cabdals d'escriptors, els reculls i els manuals de llengua i literatura catalana antigues. L'èxit va ser tal que, afavorit per la premsa de Barcelona i la comarcal, en quinze dies se n'exhauriren 1.500 exemplars, de manera que en aquell moment no semblava cap temeritat planificar una periodicitat anual de sis títols de 3.000 exemplars per a un catàleg que albergaria manuals professionals, assajos de temàtica heterogènia (geografia, economia, biografies, història, folklore, dret, filosofia i política) i traduccions de literatura moderna.

Per l'harmonia de les publicacions noucentistes, i el logotip dissenyat per Josep Obiols, la crítica dels anys trenta enaltí l'elegància estètica i la correcció acurada que conferiren a les edicions de Casacuberta una autoritat de primera categoria. Que els historiadors de les arts gràfiques hagin estat els que més han escrit sobre els acabats no obsta que aquells que parteixen d'un enfocament més històric o literari no puguin avaluar la tipografia, el paper i l'enquadració, com va fer Mònica Baró en la seva tesi sobre Joventut, on estudià el llibre com a vehicle literari i objecte de cultura. És mercès a una de les citacions substancioses reproduïda per Ripoll Domènech —moltes, per contra, simplement les podria haver parafrasejat— que tenim notícia de manera directa, sense cap comentari previ, del reconeixement que l'editorial va rebre tant pel públic com per la crítica. El mèrit era en primer lloc de Casacuberta —que, pel poc que continuem sabent ara, hi abocà el seu patrimoni—, però sempre va tenir el suport de la seva dona, Dolors Hostalrich, bibliotecària de formació, i l'ajut temporal d'una mecanògrafa, un comercial, un repartidor i una correctora, Roser Latorre.

Les dues etapes de l'editorial, dràsticament migpartides pel cop d'estat del 1936, són un mirall del teló de fons en què es van desplegar els títols. Així com la Barcino va tenir un prometedor volum de producció a la preguerra, els esculls per mantenir l'activitat després de l'ensulsiada van repercutir en el nombre de volums apareguts, tant és així que la xifra

de novetats del 1924 al 1939, 270, gairebé igualà la dels anys 1939-1985, en què Casacuberta a penes va atènyer els 300 per culpa d'una creixent laboriositat en l'edició i dels vetos franquistes. A despit que Ripoll Domènech evita aprofundir en la censura, no és ociós evocar-ne l'efecte, tan draconiana com irreversible, per les limitacions en la coherència del catàleg i per l'aniquilació del mercat del llibre, que avesà els lectors catalans a comprar i llegir obres en castellà, la llengua de cultura. No obstant això, Casacuberta pugnà per mantenir —i, de fet, mantingué— tres de les col·leccions endegades a la dècada dels vint i donà carta de naturalesa a algunes de noves, fins a acumular-ne tretze. Per la via d'aquestes tres primeres sèries, Els Nostres Clàssics, la Col·lecció Popular Barcino i l'Enciclopèdia Catalunya, eixamplà l'oferta del sector amb manuals pràctics per aprendre llengua i cultura general i amb les obres de la cultura del segle d'or.

En el terreny comercial, Ripoll Domènech, que es preocupa per la recepció de les novetats especialment en la primera meitat del segle xx, revela unes dades gens negligibles: en paraules seves, València venia tant com Terrassa, Palma com Tarragona i Castelló de la Plana més que Lleida. Nogensmenys, la instauració de la dictadura estroncà severament aquesta dinàmica, que mai no recuperà el balanç dels primers anys. Dels efectes col·laterals de la conjuntura política, més aviat contornejada, l'autor recull notícies d'interès sobre el segrest i la destrucció dels llibres, alhora que posa l'accent en la programació d'obres més erudites, amb introduccions més especialitzades, notes a peu de pàgina i apèndixs a càrrec de joves crítics com Josep Romeu, Joaquim Molas, Joan Fuster i Joan Triadú, i en la renúncia de les versions de literatures estrangeres. Hem de suposar que, si bé Ripoll Domènech atribueix el tancament de les sèries amb traduccions a la competència apareguda durant la postguerra, la censura, que com a norma general interdiu les versions d'originals estrangers fins als anys seixanta, en condemnà la continuïtat.

Un dels valors més meritoris de l'estudi és la reconstrucció dels intercanvis de Casacuberta amb personalitats del País Valencià i les Illes Balears, no sols perquè corrobora el seu perfil ideològic i la seva línia editorial, sinó perquè trenca amb la tendència dels historiadors culturals de delimitar el marc d'estudi a les fronteres administratives. La nòmina de col·laboradors amb qui es relacionà l'editor abraça tot el domini lingüístic (i, en especial, al País Valencià, on tot sovint es desplaçava personalment) i emblematisa la seva decidida vocació per posar en circulació llibres sobre la realitat dels Països Catalans (inclosos el Rosselló i l'Alguer), amb autors i temàtiques d'arreu, intervenint si convenia en la confecció d'originals per aconseguir que els autors capturessin tota la dimensió territorial. Van ser el seu patriotisme incorruptible i les seves amistats pel país —juntament amb la seva experiència prèvia a la casa, el coneixement de la llengua medieval i moderna, la seva simpatia i la seva prudència— les que van influir en la proposta de Joan Coromines perquè s'integrés a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Tot ben garbellat, *Josep Maria de Casacuberta. La construcció de la nació catalana* representa una contribució indispensable per comprendre l'evolució d'un dels editors més prestigiosos de la història editorial i aporta nous elements per continuar cartografiant les dècades dels vint i trenta. Si sumem aquest estudi als de Jacqueline Hurlley sobre Josep

Janés i Montserrat Franquesa sobre la Bernat Metge, podrem entrecreuar mirades des de la sociologia, la història, l'economia i la política que enriqueiran les dinàmiques ara conegudes entre els agents de l'edició. En un relat de caràcter descriptiu, però sense deixar de formular-se interrogants i de donar-hi respostes coherents, Ripoll Domènech dissectiona les colleccions, els títols més notables, els autors i les matèries, amb un fil conductor, la cosmovisió pancatalanista de Casacuberta, que marca el catàleg amb una sintonia poc comuna entre editor i empresa editora. Ras i curt: per la categoria de l'editor, la tipologia del catàleg i la benemèrita pervivència de l'empresa, aquesta monografia de la Barcino és de consulta obligada per als historiadors de la cultura de la vintena centúria.